Adrian Dinu RACHIERU

Limba vs „limbajul de lemn”

A.D.R. – prof. univ. dr., decan al Facultății de Jurnalistică, Universitatea „Tibiscus”, Timişoara. Dintre volumele publicate (peste 20): *Elitism şi Postmodernism*, Editura Junimea, Iaşi, 1999; *Bătălia pentru Basarabia*, Editura Augusta, 2000; *Alternativa Marino*, Editura Junimea, Iaşi, 2002; *Legea conservării scaunului* (roman, vol. I, II), Editura Eubeea, Timişoara, 2002, 2004; *Globalizare şi cultură media*, Editura Institutul European, Iaşi, 2003; *Nichita – un idol fals?*, Editura Princeps Edit, Iaşi, 2006; *Eminescu după Eminescu*, Editura Timpul, Iaşi; *Poeți din Basarabia* (antologie critică), Editura Academiei Române, Bucureşti, şi Editura Ştiința, Chişinău, 2010.

Prinși în furnicarul urban, printre claxoane și manele, suntem martorii unui fenomen îngrijorător. Limba, desigur un organism viu, în prefacere, suportă în ultimele decenii, dincolo de invazia anglicismelor, un alarmant proces de sărăcire și „birjărire” (cum ar spune Constantin Călin), acompaniind explozia vulgarofilă. Degradarea vieții societale, dezinhibarea limbajului odată cu erupția libertară (întreținând iluzia permisivității) au încurajat acest atentat, impunând, pe vectorul *globish*, o limbă corcită (așa-zisa romengleză), împănată cu înjurături neaoșe. Încât, ne întrebăm: o mai fi „dulce și frumoasă” limba ce-o vorbim?

Cum lumea a încăput „în mâinile media” (alarmanta profeție adeverindu-se cu asupra de măsură), soarta limbii nu poate fi desprinsă de ceea ce, generic, numim *discursul mediatic*. Încât, sociologic judecând, pornind de la constatarea că produsele culturii media nu sunt un „divertisment nevinovat”, cum, îndreptățit, sublinia Douglas Kellner [1, p. 115], rezultă că *dependența de media*, și ea o evidență, favorizează, fie și insidios, manipularea; iar suprasaturația care ne asaltează nu încurajează o atitudine critică. Fără a fi, explicit, produse ideologice (în sensul coerenței și „purității”), astfel de produse standardizate, „amalgamate”, prin mesaje și efecte, își dovedesc cu prisosință încărcătura ideologică dacă avem în vedere, dincolo de controlul individului, impactul oprimativ și dominator, oricum persuasiv la scară societală. Ceea ce ar presupune un sporit activism media în noua *ciberdemocrație* tocmai în sensul unei *educații media*, cultivând deprinderile critice și promovând un interes în creștere pentru formele alternative,

BDD-A20728 © 2012 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:01 UTC)

frecventând și alte rute informaționale (ca sursă a schimbării) în contextul exploziei tehnologice. Pe de altă parte, sunt voci care, cu o înduioșătoare naivitate, cer o abordare „protecționistă", incriminând, îndeosebi, violența mediatizată. Întrebarea – de neocolit – privește putința (eficiența) unei asemenea recomandări. Cum mass-media au devenit *un mediu de existență*, altfel zis chiar „aerul social" al epocii, ambientul nostru, e limpede că nu putem scăpa de o astfel de putere „apăsătoare", cotidian amprentată. Și nici de experiența mediată care ne marchează, covârșitor, traiectul existențial. *Alfabetizarea media*, idee dragă lui Douglas Kellner, ar încuraja exersarea facultăților critice, îndepărtându-ne – conform profețiilor optimiste – de pasivismul consumerist, pentru a face loc, după John B. Thompson, unui veritabil „proces hermeneutic" în „enigma" receptării, firește într-o combinatorie personală. Dacă degradarea *loisir*-ului nu poate fi contestată, nici gestul incriminator, sub umbrela unor metafore totalizatoare („cultura excrementală", de pildă) nu poate fi acceptat. Dar extensia canceroasă a societății de divertisment, serializarea galopantă și impunerea „identității de piață" (Kroker și Cook, 1986) sunt realități de netăgăduit, conducând la implozia identității într-un acaparant vârtej informațional, favorizând dezorientarea și nesiguranța. Supremația mass-media nu mai poate fi contestată. Noul tip de intimitate desocializează și, prin superficialitatea excitantă a noilor modele „învățate" (norme, roluri, valori), întreține o dependență dezinteresată de reflexivitate. Încât a inculca și a consolida sentimentul responsabilității pare un imperativ al epocii, punând „sub control" oferta mediatică, de o teribilă bogăție de voci ideologice și coduri în conflict. Pare posibil? Ne amintim, Școala de la Frankfurt a respins în totalitate cultura de masă. Or, corespondentul ei de azi – cultura media – „are viitor". Opinia aceluiași Douglas Kellner [1, p. 392] nu poate fi zdruncinată, se pare. Dar soluția întrevăzută de sociologul american gravitează în jurul acelei obsesiv invocate pedagogii media de tip critic, cu „strategii explicite de pedagogie culturală" [1, p. 393], frecventând forme alternative de cultură. Cultura fragmentului, reamintim, prin atentatul la identitate (dezintegrarea subiectului), provoacă implozia sinelui postmodern și ne aruncă în dispersie și incoerență. Cartea era cândva simbolul „culturii de stoc" (Jean François Barbier-Bouvet).

Azi, cultura „de flux" întreține un consumerism exacerbat și o instabilitate permanentizată, desacralizând lumea. *Media* sunt realul în spectacol, forțând vedetismul meteoric și nu fac decât să potențeze irealismul societății reale (G. Debord). „Invazia electronică" are o certă „disfuncție narcotică" (Joseph Klapper, 1960), obligându-ne la a trăi „prin delegare" (Jean Stoetzel, 1951), compensativ, seduși de evazionism (*escapist world*), retrăind o experiență regresivă (J. Hartley, 1987). Lumea media pare a umple vidul (Jean Cazeneuve), iar consumul media, de neevitat, mărește gradul de dependență și

BDD-A20728 © 2012 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:01 UTC)

sporește *grupul V.* (al „violabililor", după formula lui Tchakhotine, 1939). În fine, după atâtea vorbe grele să mai adăugăm șirului de acuze un simptom de o maximă gravitate: *dispariția sensului*. Scena postmodernă, de o năucitoare caleidoscopie, marchează *ruptura* cu societatea tradițională, acuzată de un organicism neguros și ne invită în hiperrealitate; ea, spuneam, pulverizează sensul, fragmentarizează subiectul și, nu în ultimul rând, pierde legătura cu realul. Totuși, poate fi ignorată cultura media? Și, mai ales, suspendă ea ideologicul? După Douglas Kellner, copios citat aici, ecranul mental postmodern ne îmbie într-un „deșert unidimensional de imagini" [1, p. 281], oferind modele de identitate. E vorba însă de un individ „diminuat". Fiindcă *ideologia divertismentului*, dincolo de confortul clișeistic, este de pură ventilație mentală, „așezându-ne" în stereotipie și sărăcie ideatică. Și dacă blamata limbă de lemn slujea ca mijloc de mascare a realității (deturnând comunicarea), nu mai puțin epoca mediatică, prin indistincția construită savant (hibridând realul), produce prin standardizare și infantilizare *teleintelectuali* (P. Bourdieu), aspirând chiar la planetarizare. Râvnitul caracter universal-posibil [4, p. 57] al limbii de lemn capătă o ciudată concretizare în societatea „de supraveghere", ivită sub paradigma vulnerabilității. Aici rezidă, de altfel, și distincția fundamentală. Eroismul triumfalist, slujind tot o identitate de grup (în cazul comunismului), face loc unui individualism „precauționist" al tehno-globalismului [5, p. 95], subminând valorile tradiționalismului. Dar în ambele cazuri recomandabilă rămâne inserția în „angrenaj". Cultura eroică recunoștea apartenența clasială (în sens marxist), piața mondializată a societății de consum, conștientizând riscurile (legate de diversitate, alteritate), fără a atenta la mentalitatea confortului (imposibil de a fi dislocat), procură mecanisme consolative, recunoscând omniprezența riscurilor și, implicit, vulnerabilitatea insului. De unde nesiguranța, apatia socială, regresivitatea emoțională, la adăpostul unor șabloane comunicaționale și comportamentale. Fiindcă raționalizarea tehnicistă nu poate înlătura această anxioasă conștiință a vulnerabilității; extazul postmodern, până la urmă, interesat de „suprafețe", produce „un nou tip de nivelare" (Jameson, 1984), înlocuind oferta polisemică, aptă de o bogată decodare. Centrată pe imagine, cultura postmodernă, chiar încurajând amestecul de stiluri, pare a se dispensa de profunditate; în consecință, decodarea, trăind sub fascinația imaginilor, nu comportă dificultăți și în niciun caz nu provoacă o frenezie hermeneutică, saturată de ideologie. Conținutul ideologic se rezumă la descifrarea frivolă a suportului narativ, subjugat de „piața de identitate" [1, p. 279]. Și atunci putem vorbi de o *critică ideologică* aplicată fenomenului mediatic? Subcultura tehnologiei de vârf a devenit copleșitoare, proliferarea codurilor narative – vidate, de regulă, de o dominantă culturală sub presiunea „comercializării" – încercând doar a oferi *individului electronic* ceea ce D. Kellner numea „efectul de real". Riscurile sunt

BDD-A20728 © 2012 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:01 UTC)

imense, deoarece *societatea spectacolului* încurajează masiv *teledependența*, implicit lansează invitația la superficialitate, promovând un terifiant *neoanalfabetism TV*. Iar pe de altă parte, în „era standardizării", democrația însăși pare primejduită, câtă vreme întârzie afirmarea unei *contra-puteri*, capabilă să blocheze efectele sociale media (persuasiune, manipulare) ori, dimpotrivă, desocializarea pe scară largă pe care o induce, cum s-a observat, noul tip de intimitate, tot de cauzalitate mediatică. Declinul comunităților organice este evident. Iar peisajul media, aplicând „categoriile gramaticale ale interesului globalizat" (V. Nemoianu), se uniformizează. El, ciudat, întreține bulimia consumeristă pe fundalul unei atomizări sociale, stimulând individualismul agresiv, standardizat, aliniat unei limbi de lemn pe care discursul mediatic o cultivă dezinvolt și o impune eficient, la scară planetară. Dacă așa stau lucrurile, a discuta funcția lui ideologică (voalată) devine chiar o necesitate.

*

Într-o lucrare monumentală (din 1951), încercând a descifra „originile totalitarismului" și propunându-și a identifica mecanismele care au făcut posibilă instaurarea unor regimuri totalitare (fie ele fasciste sau comuniste), fosta studentă a lui Heidegger și Jaspers, Hannah Arendt, observa că menținerea lor convoacă acțiunea conjugată a propagandei (sfidând realitățile prin îndoctrinare) și a instaurării teroarei, firește, după preluarea puterii. Mai mult, Eugen Hadamowsky era de părere că „folosirea violenței poate face parte din propagandă" [*apud* 2, p. 448]. Cum propaganda totalitară, dovedind calități demagogice și îmbrățișând limbajul *scientismului profetic* [2, p. 459], evadează în ficțiune, e limpede că ea scapă de sub „controlul prezentului" [2, p. 454]. Atât comunismul care anunța triumfalist, în pofida unor eșecuri temporare, viitorul de aur (incontrolabil) în numele *verdictului implacabil al istoriei,* cât și nazismul care flutura teza *verdictului genetic* își propuneau să transforme chiar natura umană, nu doar circumstanțele sociopolitice. Firește, considerând în prelungirea convingerii pozitiviste, pe urmele lui A. Comte, nu doar că previzibilitatea e cu putință, ci că ea devine infailibilă. Ceea ce se cuvine imediat semnalat în legătură cu propaganda totalitară ar fi teribila ei eficiență, combinând – nota tot H. Arendt – scientismul ideologic cu tehnica profetică [2, p. 454].

Vom încerca, în cele ce urmează, să evidențiem rolul *limbajului de lemn* în articularea și folosirea acestui mecanism. Cu o precizare însă, probată deja: nu credem că limbajul de lemn ar fi o exclusivitate a regimurilor comuniste, așa cum sugerează Françoise Thom, o expertă în sovietologie. Cartea sa (*La Langue de bois*, Julliard, Paris, 1987), tradusă și la noi, consideră că limbajul de lemn, cu fluxu-i malefic, ar fi „un produs jalnic al ideologiei" [3, p. 223],

BDD-A20728 © 2012 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:01 UTC)

iar „ora perestroikăi" ar fi vestit o nouă fază a limbajului de lemn [3, p. 230]. Ca să fim drepți, orice epocă își inventează un limbaj de lemn și el însoțește fidel societatea umană. Altminteri, colapsul comunismului ar fi condus și la decesul acestui limbaj, ceea ce, din păcate, nu s-a întâmplat. Ca dovadă, înfloritorul limbaj de lemn al tranziției, stimulat de societatea mediatică.

Nu ne-am propus aici să descifrăm „funcționalitatea" limbajului de lemn în contextul regimurilor totalitare. Ne vom sprijini, bineînțeles, pe ipotezele redutabilei cercetătoare Fr. Thom, cea care afirma tranșant că „istoria limbii de lemn coincide cu cea a ideologiei" [3, p. 177]. Evident, limbajul devine instrument al puterii și se urmărește dominația prin limbaj, ceea ce ar fi (potrivit lui H. Schelsky, 1976) „ultima fază a sclavizării". Discursul, oferind o carcasă doctrinară, devine mecanic, suferă de maniheism, polemism și automatism, are o izbitoare monotonie și este lipsit de spirit autocritic. Dacă limba naturală este anihilată de discursul ideologic, prin marxism – observa Fr. Thom [3, p. 206] – limbajul de lemn capătă „o vigoare nouă". Totuși, Marx nu scrie într-un astfel de limbaj primitiv, devenit instrument de luptă politică și prescriind, pe un ton belicos, *cuvinte-fanion*. Experiența totalitară cultivă frenetic ficțiunile ideologice, folosind abuziv discursul hegemonic și tehnicile manipulatorii, ascunzând realul. Canoanele *sovlimbii*, de pildă, oferă un confort clișeistic divorțând de gândire [cf. 3, p. 78] și alunecă în vorbărie, fiind, de fapt, un mijloc de mascare a realității în numele „logocrației populare". Suntem în plină *realitate discursivă* (ca să preluăm sintagma lui J. Baudrillard, sociologul francez denumind astfel societatea mediatică de azi). În ultimă instanță, prin limbajul de lemn înțelegem frazeologia stereotipă, acea „vorbire încremenită" impunând un stil standard, conducând la pasivitate și disimulare, rod al intoxicării și osificării. Acest *Newspeak* (G. Orwell), trăgându-se din „limba de stejar" („greoaie", figurativ) a lui Usakov (1935) și cunoscând, prin anii '70, consacrarea sub eticheta de *langue de bois*, intră, negreșit, prin efecte, în lista stratagemelor comunicaționale, generând „tăvălugirea stilistică" (cf. Tatiana Slama-Cazacu; vezi 4).

Statul totalitar are nevoie de un astfel de discurs politic, folosit abuziv, suferind de impersonalizare și maniheism. Limba de lemn servește ca vehicul ideologic și, în pofida stilului scientoidal (Zinoviev), e carențată de un *dualism de bază*: pe de o parte, dezvoltă o imagine războinică, agresivă și, pe de altă parte, această fecunditate lexicală cade într-o sintaxă sărăcăcioasă, uniformizatoare. Idiomul sovietic, preluat în toate țările-satelit, eliberează acest șuvoi verbal golit de conținut, pendulând între vigilență și frică și folosește cuvinte-clișeu (mobilizatoare, verbe la imperativ sau viitor, anunțând angajamente ferme), cu rol hipnogen [4, p. 75] evidențiind stereotipii de gândire cu pretenții de „incantație magică". Mascând realitatea, regimurile totalitare iau,

BDD-A20728 © 2012 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:01 UTC)

astfel, în stăpânire limbajul, ridicând baraje cenzurale. Sechestrat, limbajul de lemn devine „organul central al statului totalitar" [3, p. 142], oferindu-se ca discurs multiplicat, cu sens unic, dorindu-se „a îngheța" societatea civilă. Ca instrument al unei ideologii, limbajul de lemn – omniprezent – ocupă și existența publică, servind drept trambulină carieriștilor și impunând, la scara societății, *o pedagogie de lemn* [3, p. 142]. Ceea ce nu înseamnă că astfel de categorii „de lemn" întâlneam doar în defuncta păsărească sovietică; societățile hedoniste, explozive în numele unui consumism fără frontiere, sunt, și ele, private de spiritualitate, oferind o cultură epidermică, slujind *ideologia divertismentului* (ca supra-ideologie a epocii noastre). Logoreică, limba de lemn sfârșește prin a mima comunicarea. Ea evidențiază, la o cercetare atentă, prăpastia dintre realitate și limbaj (invocând, cu orice prilej, valorile supreme); energia verbală, astfel eliberată și cheltuită păgubos, cade într-o „mare trăncăneală" (cum definea criticul M. Iorgulescu universul caragialean). Privat de funcția critică, limbajul de lemn, chiar „eliberat" de servituțile și presiunile statului totalitar, nu poate fi eradicat. Dincolo de cariera glorioasă la noi a unor cuvinte-cheie (Schimbare, Reformă, Tranziție etc.), asistăm, la nivel planetar, la impunerea unui limbaj mediatic „lemnos", infantilizând publicul. Cultura „de flux", oferind o avalanșă de imagini, ne aruncă – potrivit lui Douglas Kellner – într-un „vârtej caleidoscopic de semiurgie radicală" [1, p. 281]. Iată de ce studiile culturale sunt o armă a criticii sociale [1, p. 398], trezind capacitatea de discernământ, în timp ce lava informațională revărsată nemilos și practica *zapping*-ului conduc, dimpotrivă, la atrofierea spiritului critic.

Limba de lemn ca „produs jalnic al Ideologiei" (cf. Fr. Thom) întreține un gol ideatic. Hiperbolică, repetitivă, îmbibată cu îndemnuri mobilizatoare, ruptă de real și pândită de parodie, ea servește manipulării, realizând o comunicare deturnată. Fiind o particularitate lingvistică existentă în orice dogmă / ideologie , limbajul de lemn și-a descoperit potențialitățile politice ale ideologiei prin conducerile totalitare. *Raționamentul totalitar* oferă la tot pasul câte un „alibi retroactiv" [2, p. 458]. Să ne amintim că, în 1939, Hitler acuza financiarii evrei că ar intenționa să declanșeze un război mondial, avertizându-i că astfel se va ajunge la anihilarea rasei. Sau că Stalin, în 1930, numea deviaționiștii o „clasă muribundă". În ambele cazuri, e vorba de o exterminare anunțată (profetizată), inserată însă unui proces istoric care va confirma aserțiunile conducătorilor. Încât, concluziona Hannah Arendt, locuitorii unei țări totalitare nu pot fi decât executanți sau victime [2, p. 606]. Or, mijlocul de acțiune rămâne ideologia, iar vehiculul ei – faimoasa limbă de lemn, paralizând spiritul civic. Să reținem însă că toate ideologiile, ne asigura H. Arendt, cuprind elemente totalitare [2, p. 609]. Firește, mișcările totalitare vor dezvolta maximal aceste potențialități, *gândirea ideologică* având pretenția unei

BDD-A20728 © 2012 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:01 UTC)

explicații totale, cu aură de infailibilitate, aptă însă de a oferi previziuni veridice. Instaurând, așadar, „tirania logicii" (ideologia fiind, literal vorbind, logica unei idei), statul totalitar perfecționează constrângerea terorii totale. Iar succesul dominației totalitare ar fi asigurat de incapacitatea oamenilor de a face distincția dintre realitate și ficțiune, de neputința de a separa adevărul de fals. Limbajul de lemn a fost exploatat nemilos în acest sens și s-a dovedit un instrument de o diabolică eficacitate.

Oricum, *mitul comunicării transparente* trebuie abandonat, reamintea Jean-François Dortier [6, p. 11]; omniprezentă, generalizată, *comunicarea* este asimetrică (ambiguă / ambivalentă), cu numeroase capcane, obstacole, mize ascunse. Iar receptarea, ca proces interpretativ, inferențial, trezind rezonanțe emoționale, rămâne, nota Xavier Molénat [6, p. 212], *o enigmă sociologică*.

*

O constatare la îndemână ne avertizează că cei ieșiți dintr-un regim totalitar suportă „amprenta totalitară" și acuză conflictul dintre presiunea formativă a statului-partid (cu efecte perverse, încurajând minciuna, jocul duplicitar) și rezistența pe care unii chiar au dovedit-o. *Personalitatea totalitară* (ca personalitate „dirijată", depersonalizată, rod al eforturilor propagandistice) ar fi tocmai produsul epocii totalitare. Trecând peste o ușoară inadecvare (poate fi omul „strivit" o personalitate?), ne întrebăm dacă modelul de om nou, parțial internalizat, cum recunoaște Dan-Ioan Dascălu [7, p. 235], poartă sigiliul totalitarismului și manifestă, la scară de masă, un astfel de comportament? Parcă nu am subscrie unei atari concluzii pe care titlul ales o anunță ca posibilitate. Dar pe care, să recunoaștem, semnatarul cărții nu o aruncă, imprudent, pe masa demonstrației.

Dan-Ioan Dascălu purcede la o lectură în cheie psihosociologică a fenomenului totalitar și constată că noul tip de personalitate, suportând severul control al regimului totalitar, fenomenele de masificare, persuasiune, manipulare traversează experiența *resocializării* [7, p. 77]. Modelul omului nou – ca proiect ideologic – țintește, de fapt, depersonalizarea. Iar internalizarea râvnită, angajând voința politică a sistemului, rămâne – în majoritatea cazurilor – parțială, eșuând într-o adaptare / adoptare instrumentalistă (V. Havel folosind chiar sintagma de „autototalitarism social"). Socialismul și-a propus programatic omogenizarea socială. Altfel spus, o societate fără clase (ca obiectiv ideologic), rezultând un ansamblu amorf, manipulabil, obedient [7, p. 103]. Este contextul totalitar un mediu prielnic multiplicării personalităților? Dimpotrivă, câtă vreme vom accepta, presați de realități, că „funcționarea capilară a puterii" (M. Foucault), sistemul carceral, gregaritatea, arbitrariul puterii

BDD-A20728 © 2012 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:01 UTC)

totalitare, impunând – după formula lui C. Milosz – o „gândire captivă", politizează viața socială și ideologizează politicul, desfășurând o „voință originară": cea care vizează transformarea radicală a ordinii sociale în funcție de o anumită ideologie. Iar ideologia pusă la lucru de partidul-stat avea nevoie de o pedagogie socială pe măsură. Idealul educativ viza, de fapt, înregimentarea. Personalitatea totalitară (ca personalitate modală) este o construcție dirijată (A. Neculau, 1999), oscilând între internalizare și manipulare, sub presiunea „influențelor sociale", orchestrate de aparatul propagandistic. Această pedagogie inventată, fluturând idealul omului nou, doritor a se lepăda de „vechile obiceiuri", produce un individ de serie, adaptat noilor condiții prin supunere. Contextul totalitar, observa A. Michnick, este un amestec de teroare și promisiune socială, cultivând obediența. Individul, integrat în mecanismele sociopolitice, devine un instrument eliberat de responsabilitate morală sau, ca să preluăm sintagma lui S. Milgram, atinge „starea agentică". Dar conflictul, semnalat stăruitor de Dan-Ioan Dascălu, nu poate fi escamotat. Proiectul omului nou întâmpină o rezistență difuză sau coagulată, îmbrăcând haina unei false adeziuni. Încât personalitatea totalitară, ca *produs* al presiunii unui regim forte, face din ideologie doar „coloratura unui ritual al supunerii" [7, p. 237]. Să fie vorba de un ins captiv, care s-a predat definitiv, îmbolnăvindu-se de conformism? Sau, poate, eforturile aparatului birocratic al partidului-stat, modelând personalitățile prin depersonalizare, nasc efecte perverse, îndemnând la o domnie a minciunii (în dublu sens): pe de o parte, mistificarea realității (practică obișnuită a regimurilor totalitare), pe de altă parte, ritualismul (înșelând puterea), alimentând, dincolo de aparențe, o rezistență difuză, dar lăsând urme în mentalul colectiv. Experiența totalitară păstrează astfel de reziduuri traumatice și subiecții, chiar „neortodocși" fiind (în sens ideologic) – după vorba lui J. P. Deconchy –, rămân marcați, psihic și moral.

Să ne amintim că, în chingile totalitarismului, la adăpostul limbii de lemn, mimând obediența, înflorea acea *double think* (Orwell), ambiguitatea morală, schizofrenia la scară națională, cultivând ambivalența și dedublarea, limbajul esopic. Noul „limbaj" (*newspeak*) întreținea vorbirea cu dublu sens (*doublespeak*), procedând orwellian: manevrând propagandistic „cuvinte hipnogene" și *minciuni fundamentale*, acceptate cu rol protector (adaptare, apărare), cosmetizând realitatea; conștientizând însă falia care despărțea arsenalul propagandistic de adevărurile inconfortabile. Încât *sinele fals*, trecut printr-un proces terapeutic, trebuie să recupereze în spațiul public memoria autentică a epocii, regenerându-se moral, lepădându-se de memoria „laminată" a propagandei și de poncifele ei, ar spune E. Lungu, reamintindu-ne că, recent, spectacolul coreean, hohotul colectiv, isteric al „milioanelor de zombi" propuneau o tragedie (montată), căzută în ridicol sub „hilara mască a farsei" [8, p. 17].

BDD-A20728 © 2012 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:01 UTC)

Aşadar, pentru a rezuma, vom conchide că personalitatea totalitară ar fi un produs al totalitarismului, nu o premisă [7, p. 9]. Omul nou este un executant docil, un simplu instrument, un „obiect amorf". Ca „om de masă", personalitatea totalitară suportă impregnarea ideologică şi, testând oferta de integrare, învaţă „codul supravieţuirii" (obedienţa, secretizarea, raportarea falsă, dezinformarea). Ne intrigă însă aserţiunea că în regimurile democratice „fenomenul nu poate fi întâlnit". Vom încerca să demonstrăm contrariul, convinşi că masificarea nu este o invenţie comunistă. Şi, în paralel, acceptând (cu rezervele menţionate) formula *personalităţii totalitare*, să chemăm la rampă *personalitatea mediatică*, acuzând, credem, o simptomatologie comună. Fiindcă, până la urmă, societăţile de masă (cunoscând disoluţia grupurilor primare, favorizând alienarea, sugestionabilitatea, interşanjabilitatea) sunt pepiniera totalitarismelor [7, p. 101]. H. Arendt era şi mai tranşantă: regimurile totalitare apar în societăţile masificate, ocupând scena istoriei odată cu „era mulţimilor" (G. Le Bon). Dar totalitarismul ca mod de guvernare este un regim ideologic, instaurând teroarea. Chiar dacă aceeaşi H. Arendt distingea între caracterul totalitar al unui sistem şi „faza (lui) totalitară", controlul total presupus de un astfel de regim ne obligă să constatăm că „teroarea penetrează societatea în profunzime" [7, p. 31]. Totalitarismul, evident, este un regim politic aflându-şi impulsul în „voinţa originară" (R. Aron), oferind un proiect ideologic şi asigurându-şi dominaţia prin represiune. „Caz patologic", după J.-Fr. Revel (1992), totalitarismul instaurează teroarea şi, prin ideologizarea brutală a societăţii, se autolegitimează. Presiunea regimurilor totalitare, fie ele de stânga sau de dreapta, asigură o dominaţie totală; firească, după ce promisa schimbare socială, fluturând proiecte utopice, anunţă radicalismul. După ce un B. Mussolini anunţase şi experimentase „statul totalitar", interesul pentru fenomenul totalitar s-a relansat odată cu cercetările de anvergură iniţiate de H. Arendt. Ca regim politic, totalitarismul este o „descoperire" a secolului trecut, dovedindu-se o temă atractivă şi alimentând apoi, prin sovietologie, o bogată literatură. Unii, acuzând tocmai balastul ideologic, au pus sub semnul întrebării condiţia ştiinţifică a conceptului. Definit expres ca „regim ideologic" (cf. A. Besançon, 1995), totalitarismul, antrenând dramatice costuri sociale, nu este doar fenomen politic. Aşa cum problema ideologiei nu poate fi privită, credem, doar ca opţiune raţională. O mişcare totalitară într-o societate atomizată exploatează tocmai bazele psihologice ale mecanismului „fugii de libertate" (E. Fromm). Există, neîndoielnic, o tendinţă spre supunere şi dominaţie, instalând apatia pe care o „profesează" acea *majoritate aţipită* (H. Arendt). După cum un caracter autoritar, setea de putere, fascinaţia ei ţin (şi) de zestrea genetică şi definesc structuri de personalitate care ar îndreptăţi eticheta *totalitaristă* mai degrabă decât cei care, vieţuind într-un regim totalitar, îşi conştientizează neputinţa, insignifianţa, sfârşind prin a fi resocializaţi după o cură de depersonalizare.

BDD-A20728 © 2012 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:01 UTC)

Fascismul și comunismul, deopotrivă, ca *ideocrații*, pun mare preț pe imaginea propagandistică, în divorț cu adevărul. Rolul ideologiei în regimurile totalitare presupune, se știe, un control total, asigurând monologul puterii în limbaj ritual. Logica gândirii ideologice cere imperativ controlul și manipularea informației, statul fiind „confiscat" de partidul revoluționar (unic). „Înghițind" societatea, partidul strangulează comunicarea socială și cultivă mistificarea. Introduce, altfel spus, propriul tip de „normalitate": apatie socială capitulardă, psihologia captivității, neobișnuința cu adevărul și libertatea. Chiar și mitul situației ireversibile (A. Marino), câtă vreme regimul clamează zgomotos propria-i credibilitate și imuabilitate.

Totuși, chiar ideologie dominantă fiind (mai exact: unică), marxismul – ca „religie de substituție" (M. Djilas), și-a erodat în timp credibilitatea. El, ca „reflex al puterii" și-a dovedit – cum cerea Lenin – combativitatea, utilitatea politică. Ritualizarea regimului comunist i-a șubrezit eșafodajul doctrinar, adâncind prăpastia dintre adeziunea entuziastă și cea formală. Dar cum orice societate „secretă" ideologie, având doar legitimitate ideologică, regimul comunist a intensificat aberant educația ideologică și a impus un sever *filtru ideologic*. Apropiată sistemului de credințe, repudiată în urma colapsului comunismului și dizolvării hinterlandului sovietic, ideologia de inspirație marxistă supraviețuiește ca o *forma mentis* (G. Sartori). Sub formula de *totalitarism post-totalitar* (sau sistem post-totalitar, cum numea, în 1978, V. Havel comunismul post-stalinist, ceva mai relaxat) ar trebui să includem nu doar experiența totalitară descrisă în teoriile „clasice". Mai ales că J. B. Talmon vorbea de o „democrație totalitară" (1960) și, cu totală îndreptățire, având în vedere eficacitatea mecanismelor de manipulare, am putea identifica azi un *totalitarism media*. Și, pe acest temei, o *personalitate mediatică*, tributară industriei divertismentului (în fond, o supra-ideologie). Infantilismul social (terifiant) al personalității e înlocuit, prin bombardament mediatic, cu un deprimant infantilism psihologic; tragismul de altădată face loc omniprezentei culturi „de divertisment" (chiar dacă nu e foarte sigur că ar exista în acest sens un ferm „proiect ideologic"). În fine, ștergerea distincției dintre adevăr și fals prin mistificare face loc în societatea mediatică hibridării dintre realitate și ficțiune. Șirul paralelismelor ar putea continua. Izbitoare ni se pare însă convergența efectelor uniformizante, multiplicând – în toate aceste variante – omul „de serie", depersonalizat. Sigur, vor exista voci gata să conteste așa-zisul mit al receptorului pasiv, victimă a invaziei culturii epidermice (a sub-culturii). Dar în *era tehno-culturii* (Scarpetta), într-o societate care face din informație o resursă-cheie, transmisia culturală a devenit cu adevărat accesibilă, democratică; o comunicare de masă, așadar. Cu precizarea că această cultură pentru mase nu se regăsește în ceea ce s-a numit cultura maselor.

BDD-A20728 © 2012 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:01 UTC)

Este de ordinul evidenței că atotputernicia divertismentului mediatic favorizează, la rându-i, pasivitatea socială, conformismul, evaziunea, „participarea imaginară" (E. Morin). Piața mediatică a devenit un narcotic social. Iar divertismentul funcționează, repetăm, ca o supra-ideologie (Neil Postman). Să ne gândim apoi că veritabilul loc al culturii se află în acțiunile individuale (Sapir, 1949); antropologia culturală a exploatat intuiția lui Sapir și interacționismul și-a tăiat vad printre curentele în vogă. Și Margaret Mead era de părere că indivizii „constituie cultura"; ea rămâne un proces achizitiv și se răsfrânge în comportamentele individuale. Oricum am privi cultura, ea nu este un dat, nu se transmite „ca genele", nota etnologul francez Denys Cuche [9, p. 66]. Individul își „apropriază" cultura și efortul, se înțelege, nu este întotdeauna îmbietor. Exceptând expunerea media (TV, îndeosebi), și ea ritualică, care produce *teleintelectuali* (P. Bourdieu) pe bandă. Și care îndreptățea semnalul de alarmă tras de unii analiști lucizi (Noam Chomsky, printre alții; vezi *Media Control*, Europa Verlag / Hamburg, Wien, 2002), pledând pentru un „sistem de autoprotecție" al cetățenilor, dezorientați în democrațiile consolidate, nu mai puțin vulnerabile la fenomenele de masificare și manipulare.

Chiar dacă ne înecăm în informație (cum pare a crede J. Naisbit), nu putem fi „surzi la media". Poate că totuși R. Escarpit avea dreptate când denunța iluzia comunicării globale. Comunicarea de masă este, potrivit aceluiași, o fantasmă; veritabilul subsistem de comunicație ar fi *grupul*. Or, încercând o privire contextuală, dincolo de sistemele normative, regulile și convențiile funcționale într-un cadru societal dat, s-ar cuveni să observăm că astfel de suporturi (grupale, clasiale) prezintă teribile inegalități (economice, sociale, politice). Și, desigur, culturale, abordarea interacționistă impunând termenul (impropriu) de *sub-culturi* și impulsionând, în avalanșă, studiile asupra comunităților (cu deja faimosul Robert Lynd, deschizând lista). Nu e un secret că sociologia americană a fost puternic influențată de antropologia culturală, „descifrând" prin lentila multiculturalității soarta valurilor de imigranți în societatea americană (receptoare). Iar cultura globală (de referință) se situează, spun unii analiști, „la intersecția sub-culturilor" [7, p. 78]. Așa fiind, ar fi cazul să medităm dacă nu cumva *cultura media* este cultura globală a epocii noastre.

În fine, *instituția media*, stârnind interesul roiurilor de analiști, este, nu încape nicio îndoială, o sursă de putere și o industrie. Ea impune un câmp cultural (în expansiune) și, mai grav, impune „propriile sale constrângeri" (P. Bourdieu). Apariția tehnicilor de comunicare moderne asigură democratizarea culturii. Și orizontalizarea ei. Fiindcă media, condiționând opinia publică și uniformizând gusturile, slujește, cu egală devoțiune, fenomenelor de *masificare* și *mediocrizare* pe fundalul alienării. Și dacă *socializarea secundară* este un proces continuu, trecând prin desocializare și resocializare (cum am văzut că

BDD-A20728 © 2012 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:01 UTC)

se întâmplă cu *personalitatea totalitară*), nu mai puțin *personalitatea mediatică* suportă, după noi, presiunea unui alt totalitarism, invocând acum „puterea globală". *Totalitarismul media*, virulent în societățile cu „identitate suplă" (Amselle, 1990) s-ar părea că refuză monoidentificarea (etnocentrismul). El cere însă o analiză „polemologică" a culturilor [2, p. 102], fiind vorba aici de raporturi de dominare culturală fără a beneficia, neapărat, de o superioritate intrinsecă, prin acest *imperialism media*, o cruciadă devastatoare purtată în numele globalizării.

*

Chiar stigmatizată, cultura media, văzută globalizator, se dispensează de constrângeri. Dependența de confort și de consum, întreținerea reflexelor consumeriste printr-o penetranță de largă audiență au atras și un feroce val de critici, îmbrățișând chiar o viziune apocaliptică. Democratizarea accesului a fost însoțită de sărăcirea conținutului simbolic; încât *industrializarea culturii*, prin egalizarea și orizontalizarea ofertei, decăzută la statutul de marfă, a marcat, de fapt, o pronunțată *despiritualizare*, impunând prevalența (supremația) criteriului economic. Altfel spus, invazia subculturală, confiscând interesul omului mediu, a instaurat, insidios, o *cultură brutală* (E. Shils), vidată de reflexivitate tocmai prin „simplificarea conținuturilor". Trăind sub presiunea etichetărilor negative, cultura media prosperă însă, sub auspiciile transconsumerismului. Critica industriilor culturale nu obosește în a blama deriva, insistând pe omogenizarea peisajului (în sensul prăbușirii culturii înalte). Totuși, existența unor câmpuri culturale (subculturi, în regim alternativ) nu poate fi tăgăduită. Dar calea către o nouă civilizație (hedonistă) urmează, se pare, rețeta euforică a divertismentului narcotizant. Așa-numita cultură „de flux" aduce cu sine instabilitatea, incoerența, fragmentarizarea, odată cu planetarizarea galopantă a efectelor. În același timp, nu se poate să nu observăm că redistribuirea puterii și a prosperității creează disfuncții la scara planetei, agravând asimetriile lumii și întărind relațiile de dominație / periferializare. Implicit, de erodare a coeziunii sociale și de atrofiere a funcției critice. Încât *sistemul media* (adică suma instituțiilor, dar și suportul ori tehnologia lor) cultivă, la adăpostul confortului clișeistic, o subtilă tehnică manipulatorie, într-un stil standard, de sărăcie lexicală și gol ideatic. Noua limbă de lemn, plonjând în „realitatea discursivă" a lui Baudrillard, ascunde, de fapt, realul, tot sub ambalajul unor ficțiuni ideologice (e drept, mascate). Devenind un imperiu mediatic, SUA își exportă triumfalist modul de viață. Din păcate, preluările se fac pe latura superficialității, în numele unui integrism nivelator, servil, gata de a sufoca diversitatea, alungând spiritul critic. De unde și alerta identitară,

BDD-A20728 © 2012 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:01 UTC)

încercând, fals-salvator, un refugiu în etno-cultură, reanimând arhaicitatea în fața tăvălugului globalizării. Culturile „tari", în prelungirea relațiilor inegale de putere, omologate politic, nu mai folosesc azi tezismul ideologic, de brutalitate doctrinară (precum coercitiva sovietizare), ci provoacă insidios, subliminal, reflexele consumeriste, de succes populist, câștigând bătălia. Nu mai e vorba, firește, de retorica dictaturilor ori de găunoasele clișee propagandistice ale învățământului politic. Convingerea noastră e că limba de lemn nu a dispărut odată cu prăbușirea regimurilor comuniste (cum pare a crede Fr. Thom, cea care oprea analiza la „epoca gorbacioviană"). Abia acum cultura media dobândește acel „caracter universal-posibil" [4, p. 57] și îndreptățește o privire critică, prin revigorarea unei ramuri în eclipsă: *pedagogia media*. Așa cum, de altfel, îndeamnă chiar unii analiști americani (cazul proeminent fiind Douglas Kellner), invitând, repetat, la efortul de alfabetizare a criticii media și la impunerea unui *control social* responsabil. Care ar fi însă contraputerea în stare să țină în frâu explozia mediatică? Sunt, să recunoaștem, „vremuri de primejdie" pentru limba română și pentru cultura națională.

Note

1. Douglas Kellner, *Cultura media*, Editura Institutul European, Iași, 2001; traducere de Teodora Ghivirică și Liliana Scărlătescu. Prefață de Adrian Dinu Rachieru.
2. Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, Editura Humanitas, București, 1994, traducere de Ion Dur și Mircea Ivănescu.
3. Françoise Thom, *Limba de lemn*, Editura Humanitas, București, 1993; traducere de Mona Antohi; studiu introductiv de Sorin Antohi.
4. Tatiana Slama-Cazacu, *Stratageme comunicaționale și manipularea*, Editura Polirom, Iași, 2000.
5. Ovidiu Hurduzeu, *Sindromul vulnerabilității*, în „Convorbiri literare", nr. 1 (85) / ianuarie 2003, p. 94-97.
6. Philippe Cabin, Jean-François Dortier (coord.), *Comunicarea: perspective actuale*, traducere de Luminița Roșca și Romina Surugiu, Editura Polirom, Iași, 2010.
7. Dan Ioan Dascălu, *Personalitatea totalitară*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2002.
8. Eugen Lungu, *Ultimele grimase*, în „Contrafort", nr. 1-2 (207-208), ianuarie-februarie 2012, anul XVIII.
9. Denys Cuche, *Noțiunea de cultură în științele sociale,* Editura Institutul European, 2003; traducere de Mihai-Eugen Avădanei; prefață de Camelia Grădinaru.

BDD-A20728 © 2012 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:01 UTC)